

Козлов О. О.

*заступник голови Ради адвокатів Одеської області, адвокат,
член комітету захисту професійних прав адвокатів та реалізації гарантій
адвокатської діяльності Ради адвокатів Одеської області*

РОЛЬ ОРГАНІВ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ У РЕАЛІЗАЦІЇ ГАРАНТІЙ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТІВ В УКРАЇНІ ТА ДЕРЖАВАХ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ

Сучасний стан законодавства в Україні пов'язаний із стрімким розвитком правовідносин, що обумовлено визначенням стратегічного курсу нашої держави в напрямку євроінтеграції, що знайшло своє відображення у прийнятті 7 лютого 2019 року Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» (Верховна Рада України, 2019), яким абзац п'ятий преамбули після слів «громадянської злагоди на землі України» було доповнено словами «та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України». Більш того, 23 червня 2022 р. лідери 27 країн-членів ЄС ухвалили рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС. Водночас актуальним є порівняльне дослідження ролі органів адвокатського самоврядування у захисті професійних прав адвокатів у країнах пострадянського простору: можна прослідкувати, які країни продовжили посттоталітарні традиції радянських часів, а які йдуть шляхом утвердження верховенства права та незалежної адвокатури.

До першої групи країн варто віднести ті, у галузевих законах про адвокатуру яких нормативно не закріплені повноваження органів адвокатського самоврядування із реалізації гарантій адвокатської діяльності, а також відсутня інформація із цього приводу на офіційних сайтах відповідних органів адвокатського самоврядування – Латвія, Естонія, Молдова, Азербайджан та Грузія.

До другої групи варто віднести держави, у галузевих законах про адвокатуру та адвокатську діяльність яких передбачено повноваження органів адвокатського самоврядування із захисту прав адвокатів, проте відомостей про механізм реалізації цих повноважень немає (положень про комітети чи комісії із захисту прав чи реалізації гарантій адвокатської діяльності, звітів про їх діяльність). Зокрема, Законом Республіки Білорусь «Про адвокатуру та адвокатську діяльність в Республіці Білорусь» від 30 грудня 2011 року № 334-З [1] до повноважень територіальних та республіканської колегій адвокатів в Білорусії віднесено «представництво і захист інтересів адвокатів» (ст.ст. 42), проте нормативні акти щодо порядку організації чи статистичні дані стосовно результатів здійснення такого

напряму діяльності органами адвокатського самоврядування на офіційному сайті Білоруської республіканської колегії адвокатів [2] відсутні. Так само відсутні якісь відомості про діяльність територіальних колегій адвокатів в сфері реалізації гарантій адвокатської діяльності за забезпечення реалізації професійних прав адвокатів на їх відповідних веб-порталах чи в статутах [3].

На підставі аналізу законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність держав, що входили до складу колишнього СРСР варто вказати, що Узбекистан є єдиною державою пострадянського простору, в якій прийнято окремий Закон «Про гарантії адвокатської діяльності і соціальний захист адвокатів» від 25 грудня 1998 р. № 721-I [4]. Однак Міжнародна комісія юристів в своєму дослідженні дійшла до висновку, що узбецькі адвокати не завжди можуть виконувати свої професійні обов'язки в обстановці, вільної від погроз, перешкод, залякування або невинуватого втручання. Хоча Палата адвокатів повинна забезпечувати належний захист її членів від втручання виконавчих органів, на практиці Палата, на думку опитаних узбецьких адвокатів, розглядається виконавчою владою «в якості інструменту тиску на адвокатів, особливо активних при захисті прав своїх клієнтів»[5, с. 7]. Більш того, на наш запит Палата адвокатів Республіки Узбекистан, направлений в липні 2022 року, надала відповідь, що «нажаль, відділ із захисту прав адвокатів ліквідований», що додатково свідчить про суттєві проблеми в цій сфері та складні умови для виконання професійних обов'язків узбецькими адвокатами.

У Туркменістані до основних завдань колегії адвокатів веляята (адміністративний поділ обласного рівня – прим. О. К.), окрім інших, віднесено «сприяння, професійна допомога і захист прав і професійних інтересів членів колегії при здійсненні ними адвокатської діяльності» (п. 1 ч. 7 ст. 19 Закону Туркменістану «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 10 травня 2010 року № 105-IV [6]), а у ст. 23 вказано, що президія колегії адвокатів веляята «захищає професійні та інші права та інтереси адвокатів» (п. 2 ч. 2), а ст. 27 передбачається, що адвокат має право «користуватися сприянням, професійною допомогою і захистом з боку колегії, її органів і посадових осіб» (п. 1 ч. 1), водночас у відкритих джерелах відсутня будь-яка інформація по цьому напрямку, зокрема, щодо її організації чи статистичні дані.

Статтею 46 Закону Литовської Республіки «Про адвокатуру» від 18 травня 2004 року № IX-2066 [7] передбачено, що про притягнення адвоката в якості підозрюваного або обвинуваченого або про проведені процесуальних дій має бути повідомлено в Адвокатуру Литви, а відповідно до ст. 57 однією із функцій Адвокатури Литви (аналог НААУ – прим. О. К.) є «представництво інтересів адвокатів в державних органах, в міжнародних організаціях і в організаціях іноземних держав», водночас про роль органів адвокатського самоврядування цієї країни у сприянні реалізації гарантій адвокатської

діяльності у Законі не йдеться. Відсутня подібна інформація й на офіційному сайті органів адвокатського самоврядування.

В окрему групу можна виділити держави, в яких на законодавчому рівні передбачені повноваження органів адвокатського самоврядування із захисту прав адвокатів та реалізації гарантій адвокатської діяльності та створені при них відповідні комітети (комісії чи центри), проте на практиці їх діяльність є неефективною внаслідок загальної політики держави, спрямованої на утиск адвокатури.

Відповідно до статті 37 Закону Таджикистану «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 18 березня 2015 року № 1182 [8] Спілка адвокатів утворена для, окрім іншого, «представництва та захисту інтересів адвокатів в органах державної влади, органах самоврядування селищ і сіл, громадських об'єднаннях та інших організаціях, незалежно від організаційно – правових форм і форм власності». На виконання положень Закону рішенням Колегії Спілки адвокатів Республіки Таджикистан від 26 грудня 2017 року було створено Комісію із захисту професійних прав адвокатів та затверджено її Статут. Одна з цілей Комісії – розслідувати всі випадки порушення прав адвокатів, здійснення тиску на них, а також вживати суворих заходів для запобігання таких випадків. Крім того, при Колегії адвокатів Республіки Таджикистан діє Центр захисту прав адвокатів, який в разі порушення своїх прав адвокати можуть негайно повідомити Центр по телефону, текстовим повідомленням і тощо [9]. Водночас на практиці незалежне здійснення адвокатської діяльності у Таджикистані є досить ускладненим. Наприклад, у 2020 році Amnesty International заявила в спеціальному звіті про адвокатів, що «адвокати стикаються з серйозними перешкодами під час виконання своїх професійних обов'язків». Згідно Amnesty International, «в сьогоденнішньому Таджикистані бути адвокатом, особливо адвокатом з прав людини, означає зіткнутися з безпрецедентними ризиками» [10].

В рф відповідно до п. 10 ч. 3 ст. 31 Закону від 26 квітня 2002 року [11] до повноважень Ради адвокатської палати віднесено повноваження «захищає соціальні та професійні права адвокатів». Аналогічне повноваження передбачене й для Ради Федеральної палати адвокатів (п. 6 ч. 3 ст. 37). Проте за умов функціонування тоталітарної держави навряд чи можна вести мову про реальну незалежність адвокатури та ефективність органів адвокатського самоврядування в рф, які при такому режимі радше є органом тиску на адвокатів, аніж інструментом захисту їхніх прав та реалізації гарантій діяльності.

Серед держав, що входили до колишнього СРСР, більш прогресивними є Киргизія, Вірменія та Казахстан. До цієї ж групи варто віднести й Україну. Варто зауважити, що на офіційному сайті Адвокатури Киргизької Республіки розміщено інформацію про Комітет із захисту професійних прав адвокатів та Положення про нього [12]. Варто також наголосити, що Радою адвокатів Адвокатури Киргизії періодично оприлюднюються звіти, невід'ємною

частиною яких є оприлюднення інформації щодо проблем реалізації гарантій адвокатської діяльності та можливих шляхів їх подолання. Більш того, у Звіті за період з січня 2015 по листопад 2017 р. міститься інформація, що була створена і розпочала діяльність комісія Адвокатури КР з питань безпеки адвокатів [13].

Аналіз положень вірменського законодавства про адвокатуру дозволяє зробити висновок, що перелік гарантій адвокатської діяльності є досить обмеженим, однак варто зауважити, що при Адвокатській палаті республіки Вірменія (аналог НААУ – прим. О. К.) створений та досить успішно діє Комітет із захисту прав адвокатів, який періодично оприлюднює повідомлення про порушення професійних прав адвокатів, привертаючи увагу різних державних органів до цієї проблеми [14].

У Казахстані відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 55 Закону «Про адвокатську діяльність та юридичну допомогу» від 5 липня 2018 року № 176-VI [15] Президія колегії адвокатів «захищає професійні та інші права адвоката». Аналогічне повноваження передбачене й для Президії Республіканської колегії адвокатів (п. 8 ч. 3 ст. 68). Варто вказати, що механізм захисту прав адвокатів у Казахстані з боку адвокатського самоврядування наразі знаходиться у стадії становлення. До 2016 року діяла Комісія із захисту соціальних прав адвокатів, 11 березня 2016 року її було реформовано у Комісію Республіканської колегії адвокатів із захисту соціальних та професійних прав адвокатів та схвалено Положення [16] про неї, а 19 лютого 2022 року реформовано у Комісію із захисту професійних прав адвокатів [17].

В Україні відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року найпершим завданням адвокатського самоврядування проголошено «забезпечення незалежності адвокатів, захист від втручання у здійснення адвокатської діяльності» (п. 1 ч. 1 ст. 44), аналогічне повноваження закріплене для НААУ (п. 2 ч. 2 ст. 45) та ради адвокатів регіону (п. 7 ч. 4 ст. 48). З метою практичної реалізації цих положень Закону відповідно до рішення від 16 лютого 2013 року № 74 Ради адвокатів України було утворено Комітет захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ, аналогічні комітети створені і при кожній раді адвокатів регіону, зокрема при Раді адвокатів Одеської області також діє Комітет захисту професійних прав адвокатів та реалізації гарантій адвокатської діяльності, до складу якого на теперішній час входить 42 адвокати.

На підставі проведеного аналізу можна підсумувати, що із усіх держав, що колись входили до складу СРСР, лише декілька пішли шляхом побудови демократії, утвердження верховенства права та формування сильної адвокатури. Безумовно, в кожній державі трапляються випадки порушення прав адвокатів, втручання в їх професійну діяльність, проте визначальним тут стає спрямованість державної політики: або схвальне ставлення, або різке засудження таких фактів та практичне підтримання офіційно проголошених настанов із побудови правової держави.

Список використаної літератури:

1. Об адвокатуре и адвокатской деятельности в Республике Беларусь: Закон Республики Беларусь от 30 декабря 2011 года № 334-З. Официальный сайт Гродненской областной коллегии адвокатов. URL: http://gka.grodno.by/norm-base/37-zakon_ob_advokature.html
2. Официальный сайт Белорусской республиканской коллегии адвокатов. URL: <https://www.rka.by/>
3. Официальный сайт Могилевской областной коллегии адвокатов. URL: <http://www.mokadvokat.by/main/>
4. Устав Минской городской коллегии адвокатов: Утвержден Общим собранием членов Минской городской коллегии адвокатов 03.10.2017 г. Официальный сайт Минской городской коллегии адвокатов. URL: http://www.advokat.by/content/o_kollegii/ustav/
5. О гарантиях адвокатской деятельности и социальной защите адвокатов: Закон Республики Узбекистан от 25 декабря 1998 г. № 721-I. . Государственное учреждение «Национальный правовой информационный центр «Адолат» при Министерстве юстиции Республики Узбекистан». URL: <https://www.lex.uz/acts/1321>
6. Ковалёв Н., Лорие У. Вопросы независимости адвокатов и право на защиту: рекомендации по реформированию законодательства Республики Узбекистан в соответствии международными нормами и принципами. Ташкент, 2020. 16 с. URL: https://www.unodc.org/documents /centralasia//2020/Independence_paper_24.03.20.pdf
7. Об адвокатуре и адвокатской деятельности в Туркменистане: Закон Туркменистана от 10 мая 2010 года № 105-IV URL: <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/86642/98169/F1895252782/TKM86642.pdf>
8. Об адвокатуре: Закон Литовской Республики от 18 марта 2004 года № IX-2066. Lietuvos Respublikos Seimo. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/b4a99200249f11e58a4198cd62929b7a?jfwid=nq76mm5vj> (дата звернення: 15.07.2021).
9. Об адвокатуре и адвокатской деятельности: Закон Республики Таджикистан от 18 марта 2015 года № 1182. Бюро ОБСЕ по демократическим институтам и правам человека. URL: https://www.legislationline.org/download/id/7515/file/Tajikistan_Law_on_Advocate_2015_am2016_ru.pdf
10. Официальный сайт Союза адвокатов Республики Таджикистан. URL: <http://advokatura.tj/ru/oidi-ittifoqi-advokathoi-jumhurii-tojikiston/>
11. Мирзонаби Холикзод. Таджикский адвокат сбежал из страны. 11 июля 2021 г. Официальный сайт Радио Свободная Европа. URL: <https://www.ozodi.org/a/31353116.html>
12. Об адвокатской деятельности и адвокатуре в российской федерации: федеральный Закон; Принят государственной думой 26 апреля 2002 года № 63-ФЗ. КонсультантПлюс. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_

doc_LAW_36945/

13. Положение о Комитете по защите профессиональных прав адвокатов Адвокатуры Кыргызской Республики: Утверждено решением Совета адвокатов Адвокатуры Кыргызской Республики от 29 мая 2015 г. (внесение изменений от «21» сентября 2016г.). Официальный сайт Адвокатуры Кыргызской Республики. URL: <http://advokatura.kg/komitet-po-zashchite-professionalnyh-prav-advokatov>

14. Отчет о деятельности Совета адвокатов Адвокатуры Кыргызской Республики за период с января 2015 г. по ноябрь 2017 г. Бишкек, 2017. 38 с. Официальный сайт Адвокатуры Кыргызской Республики. URL: http://advokatura.kg/sites/default/files/documents/otchet_2015-2017_gg.pdf

15. Комитет по защите прав адвокатов Адвокатской палаты РА выступил с заявлением о нарушении прав адвокатов Мушега Шушаняна, Араика Папикяна и Моники Маргарян. Решение от 16 февраля 2017 года. Официальный сайт Адвокатской палаты Республики Армения. URL: <https://www.advocates.am/decision/view/%D5%B0%D5%B0-%D6%83%D5%BA-%D6%83%D5%AB%D5%B0-16022017%D5%A9-%D5%B8%D6%80%D5%B8%D5%B7%D5%B8%D6%82%D5%B4%D5%A8.html>

16. Об адвокатской деятельности и юридической помощи: Закон Республики Казахстан от 5 июля 2018 года № 176-VI. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33024087&pos=1516;-38#pos=1516;-38

17. Положение о Комиссии Республиканской коллегии адвокатов по защите социальных и профессиональных прав адвокатов: Утверждено президиумом Республиканской коллегии адвокатов 11 марта 2016 года (протокол № 12). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32636872&pos=6;-106#pos=6;-106

18. Положение о Комиссии по защите профессиональных прав адвокатов: утверждено Республиканской конференцией коллегий адвокатов 19 февраля 2022 года. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37640036&pos=6;-106#pos=6;-106